
BARON EDVARD BOJL O STANJU U CRNOJ GORI 1925. GODINE

Novak Adžić

Among the British personalities who wrote about the tragic position of the Montenegrin people in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes was Sir Edward Boyle, the President of the Balkan Committee founded in London. This essay offers several of his articles about the situation in Montenegro published in British magazines, which were also published by the *Crnogorac*.

Među britanskim uglednim ličnostima koji su konstatovali obespravljen i tragičan položaj crnogorskog naroda u KSHS bio je i ser Edvard Bojl (*Sir Edward Boyle, Baronet*), predsjednik „Balkanskog komiteta“ u Londonu. Ser Edvard Bojl, 2. baronet, rođen je 12. juna 1878. godine. Sin je ser Edvarda Bojla, 1. baroneta i Konstance Džejn Najt. Oženio je Beatris Greg, kćerku Henrija Grega, 29. aprila 1920. godine. Obrazovan je na koledžu Iton, u Vindzoru, Oksford, Oksfordšir, Engleska. Diplomirao je na Bejlol koledžu, Univerzitet Oksford, Oksfordšir, Engleska, sa zvanjem magistar (MA). Primljen je na

advokatski staž 1902. godine u profesionalno udruženje advokata i sudija *Iner Temple*. Potom je radio u Geodetskom institutu. Naslijedio je titulu drugog baroneta Bojla, od Okama, iz Sejlhersta, Saseks, (VB, 1904), 19. marta 1909. godine. Odlikovan je medaljom za građanske zasluge Bugarske. Bio je postavljen za britanskog komesara u Srbiji. Odlikovan je medaljom Crvenog krsta za zasluge (1. stepena). Kao visoki zvaničnik odlikovan je ordenom Svetog Save u Srbiji. U Albaniji je odlikovan ordenom Skenderbega. Takođe je odlikovan Krstom milosrđa. Bio je direktor Ričard Tomas & Co. Vodio je kancelariju najvišeg sudije u grofoviji Saseks 1927. godine. Bio je na čelu kancelarije za mirovnog sudiju u Saseksu. Doktorirao je pravo u Sofiji, Bugarska, 1939. godine (LLD). Bio je stipendista Kraljevskog geografskog društva iz Londona (F.R.G.S). Bojl je umro 31. marta 1945, u 66-oj godini. Djeca ser Edvarda Bojla i Beatris Grig su: Edvard Čarls Garni Bojl, baron Bojle od Handzvorta, rođen 31. avgusta 1923. godine, umro 28. septembra 1981. godine; Ana Konstanca Beatris Bojl, rođena 8. novembra 1926. godine; ser Ričard Garni Bojl, 4. baronet, rođen 14. maja 1930, umro 1983. godine.

Ser Edvard Bojl se dugo nalazio na čelu „Balkanskog komiteta“ u Londonu, nevladine organizacije koja je egzistirala od 1903. do 1949. godine. Njegovo svjedočanstvo o situaciji u Crnoj Gori iz 1925. godine je utoliko značajnije za našu istoriografiju zato što je dato od strane nepristrasnog Britanca, koji nije bio pristalica politike kralja Nikole i crnogorskih vlada u egzilu (1916-1922), niti je bio lobista crnogorske političke emigracije.

Bojl je tokom 1925. godine boravio u Kraljevini SHS, Albaniji, Grčkoj i Bugarskoj. Bio je i na prostoru bivše Kraljevine Crne Gore i upoznao se sa političkom, ekonomsko-socijalnom i

drugom situacijom u njoj i o tome sačinio izvještaj kojeg je objavio u javnosti u formi opširnog članka. To što je o stanju u Crnoj Gori napisao baron Edvard Bojl sa stanovišta činjenica podudaralo se sa onim što su stalno iznosili crnogorska politička emigracija i crnogorski federalisti (Crnogorska stranka). O za- pažanjima o Crnoj Gori i situaciji u njoj britanskog barona Ed- varda Bojla pisao je i list „Crnogorac“ zvanični organ Crnogorske stranke u broju od 1. juna 1925. godine. U članku pod naslovom „Englezi o prilikama u Crnoj Gori“ navodi se: „*Ne može se poreći da veći broj uglednih Engleza prate današnje prilike u našoj otadžbini sa ljubavlju i simpatijama prema Crnoj Gori i njenom narodu. Osuđuju nepravde koje su učinjene prema Crnoj Gori, kao i one koje se još uvijek ne prestaju činiti prema Crnogorcima.*

U Londonu postoji društvo najuglednijih Engleza koje se zove „Balkanski komitet“. Kao što mu i ime kaže, svrha je društva da prati prilike i događaje na Balkanu. Predsjednik tog društva je ser Edvard Bojl. Prije nekoliko mjeseci on je proputovao cijelu Jugoslaviju, Grčku i Bugarsku. Bio je i u Crnoj Gori. Sad je, kako beogradski listovi donose, napisao veliki članak o Crnoj Gori. U čuvenom engleskom listu „Fortnajtmio Reveju“ između ostalog kaže: „Svuda se osjeća (u Crnoj Gori) nepovjerenje, nezadovoljstvo i strah. Ljudi leže neosuđeni po prljavim hap- sanama (zatvorima) godinama. Kod Crnogoraca je opšte uvjerenje da su oni prevareni, kao i Evropa. Pobijeđeni nepri- jatelj je u boljem položaju od Crnogoraca, na hiljade ljudi stal- no živi u polugladnom stanju“.

Utiske i ocjene ser Edvarda Bojla o Crnoj Gori prenio je list „Crnogorac“ broj 23 od 6. juna 1925. pod naslovom „*Ser Edvard Bojl o crnogorskom pitanju*“:

„Cetinje, kao prijestonica Crne Gore bilo je sasvim drukčije nego današnje Cetinje. Prvi prizor, koji sreta oči putnika iz

Kotora jeste, kao i prije, prelivanje crvenih krovova naslaganih zajedno pri dnu visoke zaravni, okružene malim bregovima, pokrivenim razbacanim kamenjem. Tek kad se uđe u grad, izmjena je jasna. Stare živosti nema. Dvije paralelne ulice, koje su glavni prolaz, sad su puste. Prozori na ulazu u dvor polomljeni su, a unutra gomile od namještaja, čaršafa, porculana, pa lične pripadnosti: kao haljine, medalje, počasni mačevi, fotografije, čekaju da budu maknute. Crnogorske narodne nošnje nestalo je, i zamijenjena je poznatom nošnjom srbijanskih vojnika, izuzev što se može vidjeti na malom broju staraca sa bijelom kosom. Dvije Njemice sviraju u kafani blizu dvora. Od prilike jedno tuče ljudi sjedi po strani ćuteći, a drugo sporim hodom prolazi pazeći, da ne bi čulo što govore. U deset sati ulice su bile prazne.

Nikšić i Podgorica, obadvije varoši veće od Cetinja mnogo lakše pristupačne. U svakoj od njih čovjek osjeća istu atmosferu: sumnju, nezadovoljstvo, strah. Priče o surovostima, rđavoj upravi, o ljudima zatvorenim u memljivim tamnicama, u kojima čekaju isljeđenje do na „kukovo ljeto“, poznate su engleskoj javnosti. Putnik koji prođe kroz Crnu Goru bez zvaničnog pratioca, naći će, da su ove priče u najvećoj mjeri istinite. Da se je tamo događalo mnogo koječega, što bi srbijansko mišljenje trebalo da oplakuje, dokazuju činjenice iz upravljanja Crnom Gorom, koje su vjerujem, nesporne. Sada je moguće usvojiti optimističko gledište. Na prvom mjestu, mnoge od ranijih svireposti, zamijenjene su blažim režimom. Mnogi od većih činovnika Crnogorci su, ali se otvoreno stavljaju na stranu krajnjih elemenata koji su neprijateljski raspoloženi prema narodu i njegovoj prošlosti. Ogromni broj žandarmerijskih postaja u početku nije uspijevao da uspostavi red, ali u potonje vrijeme pokazao je veće uspjehe. Ali glavni

razlog, da se može govoriti sa više dobre nade, nesumnjivo je u tome, što je vazda ogromna većina Crnogoraca jedinstvo sa Srbijom, smatrala kao ideal, koji su uvijek imali pred očima; ali je ujedinjenje trebalo da bude ujedinjenje dvije nezavisne države jedne s drugom, a ne da jedna strana drugu jednostavno zauzme. U Crnoj Gori ne može se primijetiti dinastičkog pokreta, ali postoji na veliko rašireno osjećanje, da su prevareni, izlukavljani, i da je Evropa obmanuta. Skupština u Podgorici, Crnogorci kažu, bila je sramno djelo, vješto izmajstorisano. Crnogorci su se zaista predali Austrijancima, ali tek onda kad nije bilo drugog izlaza, a njihov komandant bio je jedan srbijanski general. Mada je Crna Gora bila nezavisan borac nije primila ni jedne pare od naknade ratne štete. Kakav pobijeđeni neprijatelj ne bi mogao pretrpjeti grđu sudbinu od sudbine Crne Gore; ona je uništena i progutana. I ako ovo pričanje može biti i prečevano, ono dovoljno jasno dokazuje postojanje dubokog osjećanja bola, ali takt, razmišljanje i malo širokogrudosti možda bi moglo stvar vremenom izliječiti. Crnogorci su se ponosili svojim imenom. Ako federativno rješenje nije, za ovaj momenat, politički provedivo može se sigurno Crnogorcima odobriti autonomija. Time bi se Srbija primorala, da bar u nekoliko poštuje prava Crnogoraca i njihova osjećanja.

Siromaštvo je u Crnoj Gori nevjerovatno i strašno. U ovom pogledu stvar je, bez sumnje potonjih godina, pogoršana. Na hiljade, ovo se može posigurno tvrditi, živi stalno na pragu gladovanja. Ovome se može pomoći samo kakvim pokušajem, da se otvore ekonomski izvori Crne Gore. Novi putevi i rad na razvitku željezničke mreže, kao i primjer vezati Kotor ili Bar sa Beogradom i Nikšić i Podgoricu sa Barom, dali bi maha iskorišćavanju velikog prirodnog bogatstva Crne Gore.

Odavno najeravani i projektovani plan isušivanja Skadarskog jezera, koji je provedljiv pod relativno malim troškovima, povećao bi i proširio bogatu površinu za rađanje žita. To bi bio jedan način, koji stvarno ne bi ništa koštao beogradsku vladu, a uzelo bi se, da vodi računa o sudbini Crnogoraca. Crnogorci se sada, sasvim razumljivo, uzimaju u srbijansku vojsku, i nose uniformu kao soldati države S.H.S. Čudno je, zašto ne bi bilo moguće dozvoliti im, da nose nekakav crnogorski znak na kapi ili bluzi, pa makar to bilo i samo slovo CG. Razlikovanje je potrebno i trebalo je da bude. I u sitnicama, ono ima svoju veliku vrijednost.

Na načine naprijed pomenute Srbija bi mogla, izgleda mi, riješiti crnogorsko pitanje. Srbijanska vlada, koja, kao vlada pokazuje sve osobine, koje karakterišu srbijanski narod u privatnim odnosima: njegovu velikodušnost, praktičnost i dobrosrdačnost, vezala bi CG za SHS državu kao srećan i zadovoljan element“ („Crnogorac“, br. 23, Podgorica, 6. juna 1925, str. 1 i 2). List „Crnogorac“ propratio je taj tekst barona Edvarda Bojla redakcijskim komentárom sljedeće sadržine:

„Ser Edvard Bojl

Veliki engleski narod uspio je stvoriti najveće carstvo na svijetu; carstvo, kakvo još u istoriji čovječanstva nije nijedan narod stvorio. Ako nijesu uspjeli u svome carstvu ujediniti cio svijet, ali su veličinom svoga carstva obvezani, da svojim pogledom obuhvataju cio svijet. Ko gleda sa visine tolike imperije, tome se ništa ne može ispriječiti pred pogledom ni do krajnih granica šara zemljinog. Ali svakako i oni kao i ostali smrtnici, pa ma koliko inače veliki bili i ma koliko visoko stajali u toliko predmete bolje vide, u toliko su im bliži, i u toliko

pouzdanije prodiru u suštinu bitnosti predmeta, u koliko ih duže posmatraju. Po svakom pravu, i Božijem i ljudskom, Crna Gora im je vrlo blizu i mora im biti vrlo blizu. A poznajući pravedno renomirano riterstvo i plemenitost gordih sinova Velike Britanije mi tvrdimo, da im niko ne može biti bliži od junačke Crne Gore. Velika Britanija ušla je u svjetski rat sa parolom: za slobodu malih. I Crna Gora, njena najmanja saveznica, ušla je u svjetski rat iz jednako plemenite pobude, samo sa beskrajno više rizika. Ni od koga ne napadnuta ušla je u rat za slobodu drugih, a budući mala, stavila je na kocku svoj sopstveni opstanak. Njena nesebičnost do samopregorijevanja kulminira u činjenici da nikad nikome nije postavila nikakvih uslova za svoj ulazak u rat dakle, ko može Vbritaniji biti bliži od CG, koja je, kao njen saveznik, sa toliko nesebičnosti prolila toliko krvi? Ko može od Crne Gore biti bliži Vbritaniji, čiji su najveći među najvećima svoga vremena: Gledston i Tenison onoliko plemenito zanosili veličinom crnogorske borbe i sjajem njenih uspjeha? Pa i ako je Crna Gora tako blizu uglednom Britancu Ser Edvardu Bojlu, ipak su poznate spletke uspjele privremeno omesti njihov pronicavi pogled da uđe sa potrebnim pouzdanjem i sigurnošću u suštinu jednog događaja, koji je bio tako odlučan za Cgoru i njenu sudbinu. On u svome članku o Crnoj Gori kaže: „Crnogorci su se zaista predali Austrijancima, ali tek onda kad nije bilo drugog izlaza...“ To nije tačno. Nijesu se oni predali Austrijancima, nego su Austrijanci zarobili Crnogorce tek onda, kada su pali u zamku izdajnički i sramno podmetnutu. O tome će se brzo uvjeriti predsjednik „Balkanskog Komiteta“ Ser Edvard Bojl i cio svijet.

Inače smo veoma zahvalni uvaženom Britancu na njegovom plemenitom interesovanju za Crnu Goru i njenu budućnost“.

Treba reći da baron Edvard Bojl nije bio crnogorski lobista u inostranstvu, niti je, na osnovu građe kojom raspolažemo, pripadao međunarodnim komitetima za nezavisnost Crne Gore. Međutim, činjenica je da su gledište ser Edvarda Bojla s posebnim zanimanjem promovisali kako Crnogorska stranka (federalisti) u Crnoj Gori, tako i dio crnogorske političke emigracije u Sjevernoj Americi koja je izdavala list „Crnogorski glasnik“, koji je tokom 1925. godine na svojim stranicama pisao o djelatnosti balkanskog komiteta iz Londona i njegovog predsjednika uglednog Britanca ser Edvarda Bojla.